

Sovětské „řešení“ vz. 39

Talvisota čili Zimní válka

Zimní válka se stala fenoménem, který silně ovlivnil moderní finskou identitu a posílil finské sebevědomí. Ukázala význam obrany malé země proti kvalitativně lépe vybavenému a kvantitativně přesahujícímu útočníkovi.

**L u b o š
Š V E C**

Skončila, a za tehdejší konstelace musela skončit, finskou porážkou, ovšem až za čtyři měsíce od zahájení sovětského útoku. Finský zázrak však nebyl samozřejmostí a pozdější mýtus kolem hrdinské finské obrany zahaloval řadu paradoxů války, která se stala životní zkouškou mladého finského státu.

STUDENÁ VÁLKA PŘED R. 1939

Finsko-sovětské vztahy mezi válkami charakterizovala oboustranná nedůvěra. Finská pravice včetně regenta Carla Gustava Emila Mannerheima prosazovala zapojení Finska do občanské války v Rusku. Finsko na pařížské mírové konferenci usilovalo o připojení etnicky příbuzné východní Karélie. Finský postup ze severu proti Leningradu (Petrohradu) mohl skutečně kriticky ohrozit postavení bolševiků a přispět k pádu jejich vlády. Finští dobrovolníci se účastnili poválečných neúspěšných povstání proti Sovětům ve východní Karélii. Po tomto neúspěšném angažmá vzniklo Akademické karelofinské sdružení, které mělo značnou podpo-

ru veřejnosti, aktivně pomáhalo a vystupovalo na obhajobu Karelů a jedním z jeho hlavních cílů byl požadavek připojení ruské Karélie k Finsku. Finská veřejnost dění v etnicky blízké východní Karélii pozorně sledovala.

Sověti považovali Finsko za „placard“ britského a později německého imperialismu. Napětí jen podtrhovaly přestřelky a drobné pohraniční konflikty, erozivní činnost ilegální Komunistické strany Finska, jejíž vedení sídlilo v Moskvě a hlavním městem Karelofinské autonomní republiky Petrozavodsku. Napětí ještě eskalovalo v polovině třicátých let bez ohledu na Finskem sledovaný kurs severské spolupráce a neutrality.

Oboustrannou nedůvěru a napětí neprolomila ani smlouva o neútočení, kterou Sověti podepsali s finskou vládou stejně jako s vládami sousedních států Polska, Lotyšska a Estonska v roce 1932. V roce 1934 byla smlouva o neútočení prodloužena na dalších deset let. Vztahy s „bílým“ Finskem byly o mnoho chladnější než vztahy se sousedním pobaltským státy. Počtem obyvatel malé Finsko bylo Sověty vnímáno jako skutečně vážný protivník. Na konci první světové války finská vláda v krvavé občanské válce potlačila krajní levice a poté na konci zimy a během jara 1919 finští dobrovolníci přispěli k porážce bolševické intervence v sousedním Estonsku.

Zájem o pobaltskou spolupráci se ve finské diplomacii vytratil před polovinou dvacátých let. Finsko se přesouvalo zahraničněpoliticky i vnitřními hodnotami mezi severské státy. V polovině třicátých let se zapojilo do formujícího se bloku severských států, které řešení zatažení do rýsuji se světové války hledaly ve vyhlášení neutrality. Sověti přeceňovali význam finsko-německých kontaktů, které byly demonstrativního charakteru. Ze strany finské vlády nebyly nalezeny důkazy, které by nasvědčovaly tomu, že by se Finsko odklonilo od důsledné neutrality a sledo-

valo tajně proněmeckou politiku, jak je podezřívali Sověti.

SOVĚTSKÉ DILEMA

Důvodem napětí byla i samotná finská geografická poloha. Finsko leželo stranou sovětského obchodu se západní Evropou, jenž šel přes Lotyšsko a Estonsko, a Sověti neměli zvláštní zájem o aktivizaci vztahů. Druhý důvod napětí byl rovněž geografický – blízkost hranice k Leningradu. Meziválečná finsko-sovětská hranice vycházela z předchozí hranice mezi finským velkoknížectvím a Ruskem na Karelské šíji a mírová smlouva z Tartu (14. 10. 1920) ji potvrdila v blízkosti 32 km od Petrohradu. Bezprostřední možnost ohrožení města revoluce z finského teritoria Sověty vážně znepokojovala. Blízkost hranice byla dlouhodobou hrozbou města od jeho založení a na druhé straně fatálně poznamenala finské dějiny. V této souvislosti lze připomenout dávný výrok cara Petra I. o dámách v Petrohradě, které nemohou klidně spát, je-li finská hranice tak blízko hlavního města. Geograficko-strategický determinant platil zřejmě také pro bolševické soudružky. I hlavní finský vyjednávač Juho Kusti Paasikivi, který vedl mírová jednání v Tartu, konstatoval prorocky s obavami po podpisu mírové smlouvy, že hranice je příliš výhodná pro Finsko, než aby dlouho vydržela.

Navíc Finsko ve spolupráci s Estonskem mohlo přehradit na nejužších bodech Finského zálivu mořskou cestu do Leningradu. Tyto vojensko-strategické důvody vedly sovětské vedení na začátku roku 1938 k zahájení tajných jednání s finskou vládou. Sověti žádali garance, že se Finsko nestane nástupištem německého útoku přes finské území, a proto nabízel sovětské spojení pro případ německého útoku. Jednání byla vedena v tajnosti i na finské straně a informováno bylo jenom nejužší vedení státu. Jednání dosáhlo kulmi-

„Bílá smrt“ – neviditelní finští lyžaři v bílých maskovacích pláštích s dokonalou zimní výbavou

nace během léta. Finská strana na sovětský požadavek ujišťovala neměnnosti své severské neutrální politiky a spojila bezpečnostní garance s žádostí sovětského souhlasu s opevněním demilitarizovaných Ålandských ostrovů, o jejichž společné obraně začala jednat se Švédskem. Sověti souhlasili s remilitarizací Ålandských ostrovů pouze za podmínky sovětské kontroly, a navíc žádali pro obranu Leningradu strategický ostrov Suursaari (Hogland). Dne 29. 8. předseda finské vlády Aimo Cajander odmítl sovětský návrh s poukazem na to, že by porušil finskou suverenitu a neutralitu. Jednání však pokračovala nadále, ale stále bez výsledků až do prosince 1938. Projekt spojení pro případ německého útoku z roku 1938 nezapadl zcela. Objevil se v nových souvislostech po druhé světové válce.

Po ztroskotání jednání Sověti vyslali do Helsinek diplomata Boris Je. Šteina. Tato jednání již neobcházela komisi zahraničních věcí, naopak jednání inicioval ještě komisař zahraničních věcí Maxim Litvinov 5. 3. 1939 návrhem finskému vyslanci v Moskvě Aarno Yrjö-Koskinenovi na předání Seurasaari a dalších tří ostrovů ve Finském zálivu Sovětům. Jeho návrh, požadující pronájem finských ostrovů ve Finském zálivu za teritoriální ústupky nebo exploataci lesů ve východní Karelii, však ministr zahraničních věcí Erkkö i vláda 20. 3. 1939 odmítli opět s poukazem na finskou neutralitu. Sověti proto přerušili jednání o obchodní smlouvě a zablokovali finsko-švédský pro-

jekt remilitarizace Ålandských ostrovů. K přijetí sovětských návrhů radil pouze předseda rady obrany maršál Carl Mannerheim.

Třetí kolo jednání se vedlo v odlišné atmosféře – po podepsání paktu Molotov-Ribbentrop. Sověti si v dnech 28. 9.–10. 10. 1939 ultimativním způsobem vynutili umístění sovětských vojenských posádek v neutrálním Estonsku, Lotyšsku a Litvě. Rovněž Finsko se ocitlo v sovětské zájmové sféře a velmocenské sebevědomí sovětské strany se projevilo v nárůstu a razanci požadavků na změny hranice. Na rozdíl od jednání s pobaltskými státy, kde si zatím vynutili jen umístění svých posádek, Sověti žádali od Finska vedle základny na poloostrově Hanko stále větší teritoriální ústupky. Jednání v Moskvě probíhala ve třech etapách, přerušovaných návraty finské delegace do Helsinek k poradám, kam až lze ustoupit sovětským požadavkům. Finská vláda odmítla vyslat na sovětskou výzvu do Moskvy ministra zahraničních věcí, 12. října vyhlásila všeobecnou mobilizaci a jmenovala maršála Mannerheima vrchním velitelem armády. Jednáním byl pověřen J. K. Paasikivi. Sověti se tedy soustředili na „minimální“ program teritoriálních požadavků. Stalin postavil Finům jako příklad sovětské benevolence požadavek posunu hranice na „pouhou“ vzdálenost 80 km od Leningradu. Argumentoval tím, že Hitler posunul německou hranici o 300 km na východ. Finští představitelé byli ochotni jen k menším teritoriálním ústupkům. Zcela nepřija-

teľný byl požadavek sovětské základny na poloostrově Hanko. Trasy finského obchodu by se tímto dostaly pod sovětskou kontrolu, a to mohlo znamenat prvý krok ke ztrátě suverenity a sovětizaci. Za ústup hranice na Karelské šíji Sověti nabízeli dvojnásobnou teritoriální kompenzaci ve východní Karelii. V dalších kolech jednání, do nichž se zapojil ministr financí a představitel sociální demokracie Väinö Tanner, se finská delegace snažila nabídnout kompromisní řešení, ale ačkoliv obě strany poněkud slevily, stále jednání nepřinesla Sovětům požadované cíle, a tak stupňovali výhrůžky a nátlak a od konce října začali připravovat vojenský útok. Několikanásobná převaha v lidech a vojenské technice poskytovala sovětskému vedení iluzi rychlého pochodu do Helsinek.

Před finálním třetím kolem rozhovorů na začátku listopadu komisař zahraničních věcí V. Molotov otevřeně sovětské vyslankyni ve Švédsku Kollontajové řekl: *Náš vojska budou za tři dny v Helsinkách a tam budou umíněni Finové muset podepsat smlouvu, kterou odmítají v Moskvě.* Rozhovory v Moskvě byly ukončeny 9. listopadu a finská delegace v čele s Paasikivim a Tannerem se vracela domů s nadějí na pokračování rozhovorů.

Moskvu před útokem proti Finsku varovali američtí a západoevropské představitelé, ale za jejich demarší nenásledovaly konkrétní kroky pomoci ohrožené zemi. Německá diplomacie naopak Finům radila, aby sovětské požadavky přijali. Na nebezpečí sovětského útoku upozor-

Luboš ŠVEC
(nar. 1961), vedoucí katedry Ruských a východoevropských studií na Institutu mezinárodních studií FSV UK, odborník na problematiku moderních dějin i současnosti Pobaltí a středovýchodní Evropy. Je autorem řady knih, včetně syntézy *Dějiny pobaltských zemí* (Praha 1996).
mlub@post.cz

Když se Finové pokoušeli během mírových jednání upozornit na precedens, že Petr I. po nystadském míru zaplatil Švédsku za odstoupené území obrovskou sumu, Molotov vysměáně reagoval: *Napište Petru Velikému dopis. Jestliže rozkáže, kompenzaci zaplatíme. Strženy pomník Petra Velikého ve Vyborgu (Vilpuri), září 1941, během tzv. pokračovací války.*

LITERATURA

- V. N. Baryšnikov, *Vstupeníje Finlandii vo vtoruju mirovuju vojnu*, Sankt Petěrburg 2003;
 M. Jakobson, *The Diplomacy of the Winter War*, Cambridge 1961;
 J. Nevakivi, *The Appeal that was never made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War*, Oslo – Minneapolis 1974; H. Nissen (ed.), *Scandinavia during the Second War War*, Oslo – Minneapolis 1983;
 O. A. Ržeševskij – O. Vechvilajnen (eds.), *Žimnaja vojna 1939–1940 I–II*, Moskva 1998; E. Engleová – L. Paananen, *Žimní válka. Sovětský útok na Finsko 1939–1940*, Brno 1996.

ňovali i někteří západní diplomaté. Sovětská sfinga byla těžko čitelná, premiér Cajander ještě 26. 11. radil k ostražitosti: *Musíme se naučit orat naše pole s puškou na zádech*, ale stejně jako většina finské politické reprezentace byl přesvědčen, že Sověti válku nezačnou. Ještě v listopadu byla propuštěna část mobilizovaných záloh. Tyto pocity nesdílel maršál Mannerheim, který si byl dobře vědom nepřipravenosti finské armády. Když ve funkci předsedy rady obrany žádal navýšení výdajů na modernizaci armády, setkával se s nepochopením vlády. Opožděné navýšení koncem třicátých let a opevnovací práce na Karelské šíji nemohly dohnat dlouholetý skluz. Scházely zbraně, technika a uniformy, takže mnoho záložních vojáků bojovalo v civilním oblečení. Mannerheim realisticky hodnotil situaci finské armády a možnosti obrany a kritizoval vládu, že nedoceňuje vážnost situace. Na protest 27. 11. dokonce podal svou demisi, kterou však po vypuknutí války stáhl.

Sovětská ofenziva začala provokací. Sověti oznámili, že 26. 11. byly pohraniční jednotky u vesnice Mainila dělostřelecky ostřelovány z finského teritoria. Finská armáda neměla děla tak blízko hranici, sovětské jednotky byly však skutečně ostřelovány – ze sovětského teritoria sovětskými zbraněmi jednotkou NKVD. Finská strana navrhovala komisionální vyšetření pohraničního incidentu a oboustranné stažení vojsk, tak jak to bylo obvyklé. Sovětská strana od-

mitla, vypověděla smlouvu o neútočení a odvolala i diplomaty. Politické a vojenské přípravy agrese vstoupily do závěrečné fáze.

GOLIÁŠ PROTI DAVIDOVI

V ranních hodinách 30. listopadu Rudá armáda překročila hranice. Zahájila ofenzivu na čtyřech hlavních operačních směrech. Převaha sovětských sil byla zdrcující: proti 400 000 mužů v 19 divizích a 7 brigádách s 1500 tanky a obrněnými vozy, 1000 letadly a 1915 děly Finsko postavilo 265 000 mužů v 8 divizích na frontě a dvou záložních divizích. Disponovalo 26 funkčními tanky a 270 letadly, 422 polními děly. Na Baltu operovala sovětská Baltská flotila, která měla k dispozici 383 bojových letadel. Zablokovala finské pobřeží, ale se zamrznutím Finského zálivu musela omezit své aktivity.

Hned první den sovětská letadla bombardovala z estonských základů obytne čtvrti hlavního města Helsinek, což vyvolalo protesty světové veřejnosti a politiků, Vorošilov proto zastavil otevřené bombardování civilních cílů. Se zhoršením počasí se omezila i aktivita sovětských leteckých akcí. I přes tuto převahu dosáhly sovětské ztráty během celé války 684 a finské 62 letadel.

Zdrcující převaha vyjádřená proudy valících se tanků přes hranici působila zpočátku na finské vojáky apokalyptickým demoralizujícím dojmem. Ústup finských jednotek na hlavním bojišti Karelské šíji dosáhl 6. 12. Mannerheimovy linie, kde se

zastavil. Již následujícího dne finští vojáci začali vystupovat aktivně s prvními protiútoky. Využili změny počasí, kdy postup tanků začal váznout v padajícím sněhu. Sověti se několikrát pokoušeli masovými útoky tanků a pěchoty prorazit linii, ale finská obrana vydržela nápor. Mannerheimova linie tvořila páteř obrany a přetínala šíji v délce zhruba 135 km a skládala se z 66 bunkrů lehkého typu s kulomety a děly nebo zkrátka jen z útočišť, protitankových zátarasů.

Během druhého týdne války finské jednotky zjistily, jak bojovat se sovětskou převahou. Od poloviny prosince se fronta stabilizovala a finští vojáci dokonce na některých úsecích převzali strategickou iniciativu a přešli k protiútokům a obklíčování a posléze k závěrečné likvidaci daleko větších sovětských jednotek. V severské divočině v třesknutých mrazech postupně odřezávali dlouhé roztažené sovětské kolony „motti“ taktikou do malých skupin – a obklíčené sovětské tanky a vojáci zůstávali vystaveni bílé smrti – neviditelným finským lyžařům v bílých maskovacích pláštích s dokonalou zimní výbavou. Úspěšná obrana nesmírně posílila finské sebevědomí a vzbudila sympatie oběti sovětské agrese po celém světě. Třeskuté mrazy od konce prosince zproblematizovaly provoz veškeré těžké techniky a strojů, ale finští vojáci dokázali lépe překonávat enormní klimatické podmínky. Nedostatek protitankových zbraní řešili použitím zápalných lahví, nazvaných Molotovovy koktejly. Enormní mráz nehrál ale vždy pouze proti Sovětům. Sověti využili zamrzlé hladiny Finského zálivu a jezer při únorovém útoku proti finským opevněním na Karelské šíji.

LOUTKOVÁ VLÁDA V TERIJOKI

Sovětské vedení po uvážení jednání s Finskem vypracovalo politický scénář agrese, v němž měli sehrát důležitou roli finští komunisté, kteří přebývali v moskevské emigraci. Klíčovou osobou a vyhlášeným předsedou prosovětské vlády se stal Otto Kuusinen, dlouholetý funkcionář Kominterny. Po obsazení pohraničního lázeňského městečka Terijoki zde Sověti instalovali loutkovou vládu Kuusinena, jenž však tehdy byl sám ještě v Moskvě. Sověti ji

rozpravili lidovou vládou Demokratické republiky Finsko a 2. 12. 1939 s ní uzavřeli spojeneckou smlouvu. Kuusinenova vláda vyhověla všem sovětským požadavkům, odstoupila sověty požadované území, poskytla základny a za to byla spojena s karelskými oblastmi. Sovětské vedení nevyhlásilo nikdy Finsku oficiálně válku, protože partnerem pro něj byla pouze Kuusinenova vláda, a jak sovětská propaganda argumentovala, Rudá armáda přišla pouze na její žádost. Scénář instalace „lidové vlády“ s její okamžitou žádostí o sovětskou pomoc Sovětský svaz použil při politické přípravě agrese ještě několikrát.

Kuusinenova vláda nezákala sebebenější podporu finského obyvatelstva. Sovětské vedení, utvrzováno zprávami finských komunistů, mechanicky vycházelo při hodnocení perspektivy revoluce z rozdělení finské společnosti po občanské válce na levici a občanské strany a předpokládalo, že finští dělníci, drobní rolníci a bezzemci se přidají na sovětskou stranu. Finská společnost však měla zásadní změny, které měly za následek zacelení trhlin a posílení homogenity. Proti agresorovi se postavila celá společnost, a jak ukazuje příklad bývalého funkcionáře komunistické strany A. Tuominena, jenž odmítl přijet do Moskvy a účastnit se sovětské hry, i někteří komunisté. Důležitou úlohu v tomto procesu národního usmíření sehrála i nejsilnější politická strana – sociální demokracie, která byla od roku 1937 nedílnou složkou vládní koalice. Na začátku války vznikla celonárodní vláda Risto Rytih, kde byly zastoupeny všechny politické strany s výjimkou fašizující IKL. V této vládě byl dlouholetý představitel sociálních demokratů V. Tanner ministrem zahraničních věcí. Zimní válka měla za následek kohesi, nikoli polarizaci finské společnosti.

Kuusinenova vláda byla fraškou a poté, co finská vláda v Helsinkách zahájila se Sověty mírová jednání, ji Stalin odstavil k ledu. Její funkcionáři se později uplatnili v Karelofinské sovětské socialistické republice, která získala část Finskem odstoupených území po válce.

Do Finska také přijížděli dobrovolníci (11 000, z toho 8000 ze sousedního Švédska) a putovala sem

i humanitární pomoc a bojová technika, ale stále ne v takovém množství, jak finská armáda potřebovala. SSSR byl za svou agresi vyloučen ze Společnosti národů. Francouzská a britská vláda plánovala vyslání expedičního sboru na pomoc Finsku, ale jeho malá síla a pozdní příchod v polovině dubna by poměr sil zvrátit nedokázaly. Navíc Norsko i Švédsko Sovětům kategoricky s odkazem na svou neutralitu odmítly povolit průchod přes svá území. Plánovaná expedice měla sledovat nejen zásah na finském severním bojišti, ale znemožnit dopravu kvalitní švédské železné rudy pro německé válečné účely.

ČESTNÝ MÍR?

Finská armáda během února 1940 jen s vypětím sil držela frontu a neměla rezervoár sil k doplnění bojových jednotek. Mannerheimova linie byla 11. února Timošenkovou ofenzivou prolomena a za těžkých bojů Sověti postupovali stále vpřed. Na konci února byla finská situace již kritická, finské jednotky ustoupily na třetí obrannou linii a sovětské jednotky zahájily ofenzivu proti Vyborgu, k němuž postoupily přes zamrzlý Finský záliv. Mannerheim, vědom si neudržitelosti situace, apeloval na zahájení mírových jednání; prostředníkem se stal Stockholm.

Dne 6. března finská vláda po těžkém vyjednání, když se definitivně přesvědčila o nemožnosti průchodu západní pomoci Švédskem a ujistila se o nereálnosti francouzsko-britských slibů intervence, rozhodla o vyslání delegace k mírovému jednání. Sovětské požadavky byly tvrdší než původní z podzimu 1939. Finsko ztratilo desetinu svého teritoria: muselo odstoupit Karelskou šíji i s druhým největším městem Viipuri (Vyborg), celé severní pobřeží Ladogy, Rybářský a Střední poloostrov na severu u Petsama, ostrovy ve Finském zálivu, oblast východně od města Salla, aby Sověti měli snazší strategický přístup k přístavu Tornio u Botnického zálivu. Finsko mělo postavit železnici, která právě Sovětům měla umožnit přetnutí Finska. Finská vláda se mírovou smlouvou zavázala pronajmout na třicet let poloostrov Hanko a zaručit sovětský tranzit přes Finsko. Finská delegace podepsala mír o půlnoci 12. března, následujícího dne vstoupili

Propaganda sehrála především na straně SSSR v průběhu zimní války významnou roli. Vasya Terkin se zrodil již během invaze do západního Běloruska. Zde karikatura z 29. ledna 1940 (list Na straže rodiny).

ly podmínky v platnost. Za odstoupené území a majetek Finsko neobdrželo žádnou kompenzaci.

Finsko muselo přijmout brutální podmínky, vnučené vítězem, ale zachovalo si samostatnost. Litva, Lotyšsko a Estonsko, kde si Sovětský svaz vynutil posádky po uzavření paktu Molotov-Ribbentrop, byly během léta 1940 přímo anektovány. Stalinovo vedení mohlo být spokojeno, hranice se posunula přibližně k severní hranici Ruska Petra I. po velké severní válce. SSSR však chápal vynucený mír jako podmínku pro uplatňování svého vlivu ve Finsku, stupňoval požadavky a hrubým způsobem se snažil zasahovat do jeho vnitřního vývoje.

Sověty nadiktovaný mír nemohl trvat dlouho. Finská vláda hledala mocnost, o níž by se opěla proti dalším sovětským požadavkům. Západní velmoci byly vyřazeny a Británie izolována. Po ztroskotání jednání o blok severovýchodních států finská diplomacie našla oporu v Německu. Zimní válka nejenže nespĺnila Stalinův záměr vyloučit Finsko jako nástupišť německého útoku, ale naopak z neutrálního státu učinila německého spojence. Neutralita nezávisela nikdy jen na vůli dotyčného státu, ale více na zájmu sousedních velmocí o její udržení. Sověti zimní válkou Finsko strhli z postavení neutrálního severského státu do turbulentní východní Evropy a předurčili jeho pozdější zapojení do boje proti SSSR po boku Německa s cílem vrácení původní hranice.

RESUMÉ

The Winter War (1939–1940) between the Soviet Union and Finland became a phenomenon which has influenced the identity of modern Finland and strengthened the self-confidence of Finns. It also demonstrated the value of defence of a small country against the better equipped and outnumber aggressor.